

Jaargang 10, 2006

3

Klaaikluten

Nijsbrief fan de Stifting ArgHis

COLOFON

Klaaikluten verschijnt enkele malen per jaar
en wordt uitgegeven door de Stifting ArgHis:
ARGEOLOGYSK-HISTOARYSK RUNTE
LITTENSERADIEL

Bestuur:

S.Fopma	voorzitter
J. Scheffer	secretaris
J. Kersbergen	penningmeester
Ph. H. Breuker	bestuurslid
Th. Kuipers	bestuurslid
H. Meijering	bestuurslid

Redactie

Klaaikluten:	Ph. H. Breuker
	Th. Kuipers

Vormgeving
en opmaak:

F.J. Sieperda,
De Finne 20,
9022 AZ Mantgum
fjs_46@hotmail.com

Correspondentie-
adres:

Philippus Breuker, Singel 1,
8635 MK Boazum
Th. Kuipers, De Ponge 4,
9022 BA Mantgum
e-mail: theokuipers@wanadoo.nl

Het lidmaatschap van de Stifting ArgHis bedraagt € 12,50 per jaar. Het blad Klaaikluten krijgt u dan gratis toegestuurd.

Adreswijziging:

J. Scheffer
De Terp 11, 8831 ZG Winsum (Fr.)
ampl.jasch@wanadoo.nl

KB-Registratie
Titel: Klaaikluten
ISSN: 1572 - 1191

Wurd foarôf

Mei dit tredde nûmer yn 2006 slute wy it jubileumjier ôf. Sa't blyken die op de jubileumdei op 29 april yn Mantgum is der wol deeglik belangstelling foar de skiednis fan it eigen gea. Mear as tweintich krammen wiene beset mei minsken dy't ien en oar sjen lieten fan harren samling oer aspekten út de skiednis fan Hinnaarderadiel of Baarderadiel. Hoewol't je as organisaasje altiten mear besikers ha wolle as der west ha, meie wy dochs net kleie. Wy skatte dat der oer de hiele dei (mei de bustochten) sa'n 300 besikers west ha.

By guon kreamhâlders en groepen dy't dwaande binne mei doarpsskiednis (ûnder oaren Weidum, Winsum en Baard) libbe de winsk fan gearwurking en foarmen fan ynformaasje-útwikseling. Hokker rol ArgHis dêr yn ha kin of moat, is ûnderwerp fan petear yn it bestjoer. Wy hoopje dêr it oare jier yn ús blêd op werom te kommen.

De bydragen yn dit nûmer binne fan ús "hofleveransiers". Jelle Miedema komt mei in ferfolch op "Fiskrjochten yn Hinnaarderadiel". Hy giet no benammen yn op de fiskrjochten yn it doarpsgebiet fan Wommels. Philippus Breuker jout oan wêr't je ynformaasje fine kinne oer âlde binnenpaden yn ús omkriten. En passant jout er ek noch inkelde details oer ûnderhâldsverplichtings. Theo Kuipers jout in oersjoch fan de earste besitters fan "motorvoertuigen" yn Hinnaarderadiel en Baarderadiel. Tank giet dêrby út nei Frans Tolsma út Skearnegoutum dy't ús in tal foto's taskikte dy't it artikel yllustrearje.

De redaksje

Bij de voorpagina:

Auto van dokter Regenbogen voor zijn woning op de hoek van de Waltawei en de Dokter Miedemastrjitte in Bozum. Naast de auto staat chauffeur Sake Lanting die eerder koetsier was bij dokter Regenbogen. Het kenteken en daarmee ook de datering is onleesbaar. Zie het artikel van Theo Kuipers op blz. 5. (foto: ansichtkaartenverzameling Frans Tolsma).

Binnenpaden

Philippus Breuker

Binnenpaden krije optheden rûnom omtinken. Har âlde funksje is al lang ferfallen, no't de wegen ferhurde binne en suver elk in auto hat, mar no giet it om rekreaasje. Wat is der ek moaier as troch it frije fjild te rinnen! Trouwens by droech waar koe men dy paden ek lâns fytse. It moaiste wienen de ûnferhurde paden dwars oer ekers en grepels hinne. It paad wie der troch it gebrûk hurd wurden. Soenen sokke paden der noch wêze? Nêst sa'n tweintich-tritich jier lei der noch ien tusken Easterein en Meilehûs.

Ien fan de dingen dêr't de niget no nei útgiet, is de skiednis fan dy paden. Foar de tiid nei 1800 is it net dreech om dêr wat oer aan de weet te kommen. Men kin de paden allegearre fine op de kaarten fan Eekhoff syn gritenij-atlas en it ûnderhâld wordt beskreaun yn de iepenbiere leggers, dy't yn alle ge-

meente-argiven te finen binne. Fan netolle dingen ha de gemeenten sa systematysk argyf oanlein as fan iepenbiere wurken en dêr falle ek de binnenpaden ûnder. De soarch foar iepenbiere wurken wie ien fan de haadtaken fan de gemeenten earder. Ek yn it Provinsjaal argyf is dêr wol it ien oar oer te finen. De grytman fan Baarderadiel stjoerde bygelyks yn 1827 bepalingen oer fuotpaden, hea- en miedwegen, opreden ensfh. oan de provinsje. Dy bepalingen binne ek te finen yn GA Baarderadeel 4 (gemeente-argyf te Wommels).

Ek foar 1800 hie it bestjoer fansels al te soargjen foar it tafersjoch op de paden, mar yn dy eardere tiid is oer it algemien gjin spesjale administraasje fan binnenpaden byholden. Faak noch wol fan fearten en wegen, mar dus net fan dy minder belangrike paden. Men fynt dêr oars ek net tolle oer. Dat komt fansels omdat paden oer privee-besit rûnen. Inkeld fynt men lykwols wolris wat en ik wol dêr hjir wat fan meidiele. It giet dan om it âlde Baarderadeel en ek wat oer Hinnaarderadiel. Omdat it sa'n bytsje is, doch ik ek de tiid tusken 1800 en 1830 derby. It blyuwe likegoed mar happen en snappen.

Fansels (dat is tige bekend) komt yn it Aldfryske seendjocht de bepaling foar dat nei de haadtsjerke fan in gea lykpaden rinne moatte en yn de tsjerke-rekkens fan letter tiid is dan ek wolris wat te finen oer it meitsjen fan it roaster dat op 'e grins fan tsjerkhôf en privee-besit lei, en ek komt it yn de sechstjinde ieu wol foar dat de grytman, as rjochter, skou hâldt en dérnei oanwizingen jout dat in paad yn oarder makke wurde moat, mar oars moat der al spul oer it ûnderhâld wêze wol der ris wat oer yn de rjochterlike argiven fan de gritenij oer in binnenpaad te finen wêze.

It moaiste stik dêr't ik yn myn oantekens in kopy fan fyn is "Lutkewierums Lijst van alle publike Gang paden enz." It sit yn GA Henn O 28, nr. 53 op it gemeentehûs yn Wommels. De list is net datearre, mar soe oan de nammen fan ûnderhâldspligtigen wol te datearjen wêze. Ik tink dat er noch wolris út de

Binnenpaad fan Lytsewierrum nei Rien mei heechhout

"Alleen naar Lutkewierum". Ferhurde dyk fan Lytsewierrum nei de Slachtedyk

lette achttjinde ieu wêze kin. It giet te fier om hjir dy hiele list op te nimmen. "Alle publike gang en voet-paden, houten, stegers, Dijken, wegen, vaarten, enz. En tot wiens laste 't onderhoud] koomt, van 't dorp Lutkewierum" stean deryn. Bepale wy ús ta de paden, dan blykt it ûnderhâld by de eigeners fan de pleats te wêzen dêr't it lân mei it paad deroerhinne by heart. By wegen en fearten wurde ek de boarger-huzen wol oanslein.

It giet by dat ûnderhâld dan foaral om houten (mei of sûnder stegers of peallen) en omstappen, mar ek om stekjes, hikken of dammen en om draaien mei leuningen of stegers en haden en draaistôk. In heechhout komt hjir net foar, mar dy wienen der dêrom earne oars fansels wol, hoewol net sa hiele folle. It freget suver in aparte stûdzje om út te finen hoe't al dy houten en draaien derút seagen. Nijsgjirich om te neamen is noch dat de leane fan Lytsewierrum nei de Slachtedyk fan de tsjerke wie en dat de beskriwing fan it paad dêrlans nei de Flearen ta begjint mei 'het deurke in de Ringmuur van Ons kerkhof.' Dy ringmuorre yn Lytsewierrum is dus al âld.

Oer it ûnderhâld fan de paden sels wurdt yn dit stik neat sein. Mar dy hienen fansels ek har ûnderhâld nedich. Men moast der simmers yn alle gefallen droech oerhinne kinne, dus moasten se op hichte holden wurde. Sa moatte yn 1818 de wykmasters (dat wienen de opfolgers fan de earder doarpsjochters) foar 25 maart de ûnderhâldsplichtigen oan-

Bregje dat grinst oan it tsjerkhôf yn Lytsewierrum en tagong jout ta it binnenpaad nei Rien

sizze dat alle wegen, paden, gonghouten en stegers foar 15 april skouber wienen (GA Baa 46). Yn 1827 lêst men dat se trije palmen boppe it winterwetter lizze moasten en sa breed dat twa kroaden elkoar passearje koenen. Soksoarte bepalingen binne der ek fan earder. Yn 1605 lêst men dêr wat fan, en wol op 18 maart, dus nei de wintertiid, as yn Baarderdeel P (Tresoar) stiet: "Men laet een ijder weten dat den grietman doet gebieden dat alle die gangholten van gemeene paden zullen worden gelegt ende die lijckwegen ende paden wel worden gemaect ende verhoocht, datmen haer mach gebruycken alst behoort ende dat van een ijder, die zulk behooren te maecken." Fansels wie der wolris spul. Jan Doe-kes, doedestiids boer op Singel 2 te Boazum, hie it tsjerke- of lykpaad dat oer syn lân nei Yndyk, de Bongier en Klaaterp rûn yn 1642 ôfgroeuen en twa jier letter sels ûnder tsjerketiid in draaihout yn dat paad yn 'e feart smiten. Earder hie er al wegere om mei te beteljen oan ûnderhâld fan dat draaihout. Ta beslút wol ik noch neame dat yn 1855 de fuot-paden út Littens nei Wammert en Skrins ferhurde waarden mei stien fan de âld toer. Ferhurding is yn de oanhelle bepalingen fan 1827 ek al sprake fan, mei keizel, skil of stien. Troch it lân wie it meast (of altyd?) stien, fan dy hurde giele stientsjes. Mar de measte binnenpaden wienen dochs ûnferhurde.

De eerste motorvoertuigen in Hennaarderadeel en Baarderadeel

Theo Kuipers

Op 10 februari 1905 werd in het staatsblad de motor- en rijwielwet afgekondigd. Er werd in bepaald dat auto's en motoren met ingang van 1 januari 1906 moesten zijn voorzien van een nummerbewijs. Dat bewijs kon worden aangevraagd bij de Commissaris van de Koningin in de provincie waar men woonde. In alle provincie's werd begonnen met het nummer 1, voorafgegaan door een letter. De provincie Groningen kreeg letter A en Friesland letter B. Het eerste Friese kenteken B – 1 werd uitgereikt aan notaris Henri Jacob Sierevelt uit Leeuwarden. De nummers waren – anders

dan tegenwoordig – op naam van de persoon en niet gekoppeld aan het voertuig. Bij verkoop schroefde je dus gewoon de nummerplaat van motor of auto en gebruikte deze eventueel weer op een volgend voertuig. In onbruik geraakte nummers werden later opnieuw uitgegeven. Op de website van Tresoar zijn inmiddels de kentekens uit de periode 1906 t/m 1922 in een database vastgelegd en via internet beschikbaar. (www.tresoar.nl) Hieronder een overzicht van de kentekens uit Hennaarderadeel en Baarderadeel met enkele aanvullingen.

*Auto van dokter Regenbogen voor zijn woning op de hoek van de Waltawei en de Dokter Miedemastrjitte in Bozum.
(foto: ansichtkaartenverzameling Frans Tolsma)*

Hennaarderadeel

De eerste eigenaar van een geregistreerd motorvoertuig in Hennaarderadeel was Jelle Arends Visser uit Wommels. Hij vroeg in 1906 voor zijn auto of motor een kentekenbewijs aan en kreeg nummer B-104. Blijkbaar werkte zijn voertuig aanstekelijk want al datzelfde jaar werden aan twee andere inwoners van Wommels ook nummerbewijzen uitgereikt. Wouter Willem Hoekstra kreeg in 1906 nummer B-147 en Jan Popkes Douma B-155. Zij waren daarmee nummer twee en drie van de gemeente. In de periode tot aan 1922 zijn er geen motorvoertuigen geregistreerd in de dorpen Roodhuis, Hidaard, Hennaard, Spannum en Edens. In Baarderadeel zijn vóór 1922 geen voertuigen geregistreerd in Leons en Beers.

Baarderadeel

Auke Bakker van Hilaard was de eerste bezitter van een motor of auto in Baarderadeel. Hij kreeg zijn nummerbewijs B-271 op 2-10-1907. Nummer twee was dokter Steven Frederiks Hoekstra uit Baard. Hij kreeg zijn nummerbewijs in 1908. De eerste bezitter

van een motorvoertuig in Bozum was dokter Johannes Henricus Regenbogen. Hoewel ik geen systematisch onderzoek heb verricht, is het aannemelijk dat er procentueel gezien veel dokters zijn geweest die zich al vroeg een auto of motor hebben aangeschaft. Het was immers een gerieflijke manier van vervoer en het bespaarde veel tijd om de ver afgelegen patiënten te bezoeken.

Ook dokter J. Mantel uit Weidum kreeg tussen 1917 en 1919 een kentekenbewijs. Helaas weten we uit de informatie rond de kentekenbewijzen niet of het een auto of motorfiets betreft. Volgens Jolt Oostra (Uit de geschiedenis van Jorwerd) had dokter Mantel een motorfiets. Het procentueel hoge aantal artsen met een auto wordt bevestigd door het proefschrift van P.E. Staal "automobilisme in Nederland". Uit zijn onderzoek blijkt dat in de periode 1900 – 1920 de auto vooral werd aangeschaft door artsen, fabrikanten en kooplieden. Wat bij de artsen ook meespeelde was de onderlinge concurrentie. Artsen wilden voor elkaar niet onderdoen en deze onderlinge concurrentie en afgunst zorgde voor een hoog autobezet in

Vrachtwagentje voor de winkel van Nelis Dykstra aan de Tryntsjebuorren in Bozum. Omdat het kenteken (B-7?44) nog niet opgenomen is in de database van Tresoar, dateer ik auto en foto van na 1922. (foto: ansichtkaartenverzameling Frans Tolsma)

delen deze beroepsgroep. Artsen zo schrijft Staal “vormden ook een brugfunctie tussen het elitaire gebruik van de auto en het meer op de middenklasse gerichte zakelijke gebruik.”

Trijntje, de zuster van dokter Regenbogen uit Bozum, was in 1921 de eerste vrouw in Baarderadeel met een motorvoertuig. Van Wytske Speekhout uit Jorwerd, die begin 20ste eeuw optrad in het “Winterjûnenocht” circuit, wordt verteld dat zij zelf met de auto naar de voorstellingen reed. Dat blijkt voorlopig niet uit de eigendomsregistratie van haar mogelijke voertuig. Maar misschien is haar kenteken pas na 1922 geregistreerd en is het nog niet beschikbaar in de database.

In het hiervoor aangehaalde boek van Jolt Oostra over Jorwerd schrijft hij dat er in 1919 in Baarderadeel vier automobilisten waren: notaris P. Kingma Boltjes uit Jorwerd; dokter J.H. Regenbogen uit Bozum; veehouder G.J. Speerstra van Bozum en veearts K. Bergsma uit Mantgum. Daarnaast noemt hij 10 motorrijders: J. Mantel, arts te Weidum; S. Venema, melkslijter te Weidum; P. Timmermans, timmerman te Hijaard; E. Wesbonk, veehouder onder Oosterlittens; R. Toering veehandelaar te Oosterlittens; J. Bosma, administrateur zuivelfabriek te Oosterlittens; S.F. Hoekstra, arts te Baard; Joh. Dijkstra, machinist te Wieuwerd; P. Lemstra, veehouder te Wieuwerd en E.W. de Jong, riksveearts te Mantgum.

Deze gegevens komen niet helemaal overeen met de provinciale registratie van de nummerbewijzen. Het verschil kan hem zitten in het feit dat nummers om een of andere reden vervielen en dat eerder afgegeven kentekens niet werden gecontinueerd. Maar waarom een groot aantal Winsumers ontbreken die tussen april 1919 en april 1920 hun kentekenbewijs hebben aangevraagd, is mij onduidelijk.

Over het kentekennummer B-2001 van W. de Roos uit Winsum is zelfs een artikelenserie geschreven. Het artikel luidt: “Per B-2001 naar het randje van de Balkan” en verhaalt over de reis van dominee W.A. Dekker die in 1934 een ereprofessoraat kreeg in Hongarije en daar door Willem Santema uit Scharnegoutum naar toe werd gereden. Het autonummer behoorde toen al niet meer toe aan De Roos uit Winsum. Voor Mantgum heb ik een steekproef uitgevoerd naar het opgegeven prive vermogen in de kohieren van de hoofdelijke belasting rond 1920 en het bezit van een motorvoertuig. Zoals te verwachten waren de bezitters van een auto of motorfiets niet

armlastig. Integendeel, zij behoorden tot de rijkere inwoners van het dorp. Zo werd Klaas Bergsma aangeslagen voor een vermogen van f 4066,--, Klaas Gerlofs Jensma voor f 2000,--, Auke Aukes Sierdsma voor f 7180,--, Sjoerd Meinsma voor f 3000,-- en Sijbren van der Hem voor f 12.700,--. In het proefschrift van Staal worden rond 1919 voor tweedehands auto's aanschafprijzen genoemd van tussen de f 800,-- en f 2000,--. Een nieuwe auto, afhankelijk van type en aantal pk's kostte tussen de f 2500,-- en f 7000,--. Dat waren geen geringe bedragen als we in aanmerking nemen dat een jaarsalaris voor een ongeschoold arbeider in diezelfde periode zo rond de f 600,-- lag.

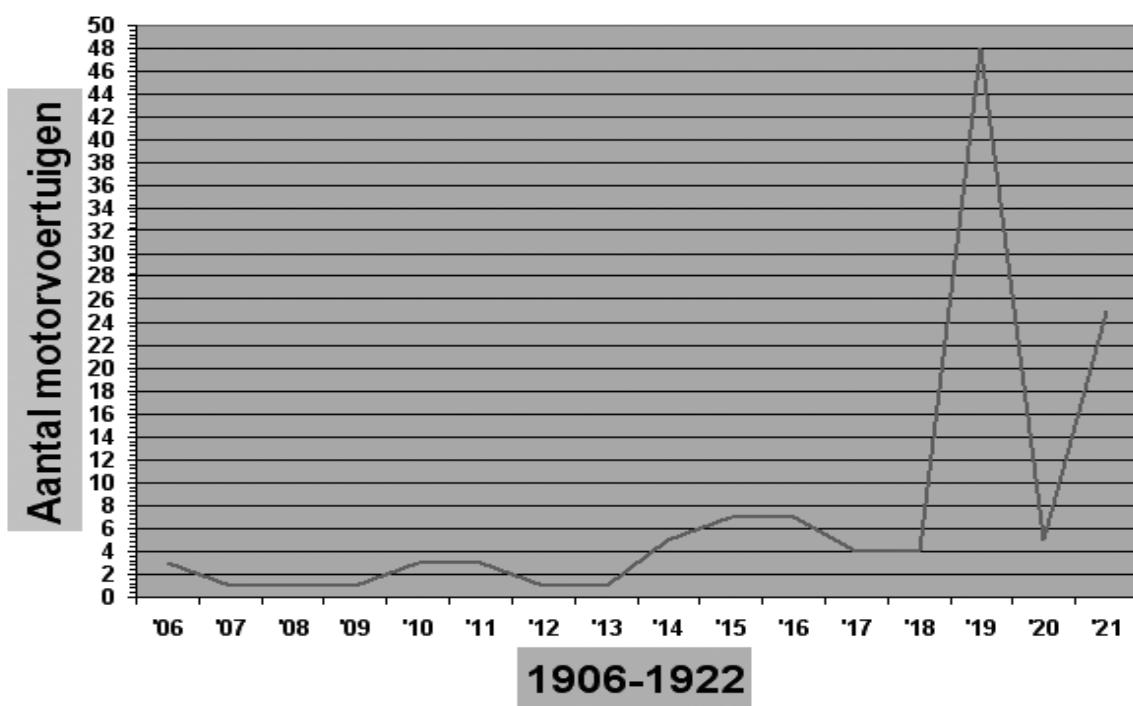
Reacties

Mochten er onder onze lezers mensen zijn die meer informatie kunnen geven over de personen in de hieronder afgedrukte lijsten dan houdt de redactie zich aanbevolen. Ook foto's van de voertuigen waarvan het kentekenbewijs staat vermeld zijn meer dan welkom. Wij komen er dan in een volgend nummer op terug.

Motorvoertuigen in Hennaarderadeel en Baarderadeel 1906-1922

De curve voor 1919 is waarschijnlijk aan de hoge kant. Ik heb alle registraties uit de periode april 1919 t/m april 1920 ondergebracht bij het jaar 1919. In de praktijk zal 1919 lager zijn uitgevallen en 1920 hoger.

Baarderadeel

Bozum

- B-983:** Johannes Henricus Regenbogen, Bozum. Afgegeven: 06-08-1913
B-1750: G. Speerstra, Bozum. (Afgegeven tussen 1 mei 1916 en 1 april 1917.)
B-4490: Sjoerd de Witte, Bozum. Afgegeven: 07-07-1921
B-4859: Trijntje Regenbogen, Bozum. Afgegeven: 28-10-1921

Wieuwerd

- B-3206:** G. Terpstra, Wieuwerd. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

Britswerd

- B-3786:** A. v.d. Heide, Britswerd. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-4826: Hein Schukken, Britswerd. Afgegeven: 17-10-1921

Oosterlittens

- B-1303:** J. Bosma, Oosterlittens. (Afgegeven tussen 1 april 1914 en 1 april 1915.)
B-1311: C. van de Witte, Oosterlittens. (Afgegeven tussen 1 april 1914 en 1 april 1915.)
B-1339: S. Gaasterland, Oosterlittens. (Afgegeven tussen 1 april 1914 en 1 april 1915.)
B-1474: R. Toering, Oosterlittens. (Afgegeven tussen 1 april 1915 en 1 mei 1916.)

- B-1699:** D. Olivier, Oosterlittens. (Afgegeven tussen 1 mei 1916 en 1 april 1917.)
B-1889: H. v.d. Feer, Oosterlittens. (Afgegeven tussen 1 april 1917 en 1 april 1919.)
B-2371: A. v. Dijk, Oosterlittens. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-2687: J. Syperda, Oosterlittens. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-4064: K. Timmerman, Oosterlittens. (Afgegeven tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)
B-4127: S. Annema, Oosterlittens. (Afgegeven tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)
B-4823: Firma P.B. Dijkstra en Co., Oosterlittens. Afgegeven: 14-10-1921

Winsum

- B-463:** Lieve van der Maen, Winsum. Afgegeven: 25-04-1910
B-1504: J. Stienstra, Winsum. (Afgegeven tussen 1 april 1915 en 1 mei 1916.)
B-1688: L. de Jong, Winsum. (Afgegeven tussen 1 mei 1916 en 1 april 1917.)
B-1737: E. Wesbonk, Winsum. (Afgegeven tussen 1 mei 1916 en 1 april 1917.)
B-2001: W. de Roos, Winsum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-2053: H. Tolman, Winsum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-2053: Hendrik Tolman, Winsum. Afgegeven: 07-09-1921 (Nieuw exemplaar)
B-2454: J. Gaastra, Winsum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-2484: S. de Vlas, Winsum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-2585: W. Reinalda, Winsum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-3356: H.C. Hillebrand, Winsum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-3691: H. Wipstra, Winsum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-3743: J. Brandsma, Winsum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-4821: Jan Gerhard Steenbeek, Winsum. Afgegeven: 14-10-1921

Welsrijp

- B-4361:** Ruurd Rijpstra, Welsrijp. Afgegeven: 01-06-1921

Huins

- B-4250:** U. Hempenius, Huins. (Afgegeven tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)
B-4383: Yme de Boer, Huins. Afgegeven: 06-06-1921
B-4467: Wopke Keestra, Huins. Afgegeven: 04-07-1921

Jorwerd

- B-590:** Anne Jellema, Jorwerd. Afgegeven: 10-06-1911 (Vervallen 5 oktober 1911)
B-1567: P. Kingma Boltjes, Jorwerd. (Afgegeven tussen 1 april 1915 en 1 mei 1916.)
B-4863: Hermanus Hiddinga, Jorwerd. Afgegeven: 01-11-1921 (Duplieaat 4 juli 1946, 19 april 1932
duplieaat geweigerd)

Hijlaard

- B-271:** Auke Bakker, Hijlaard. Afgegeven: 02-10-1907
B-1815: P. Timmermans, Hijlaard. (Afgegeven tussen 1 april 1917 en 1 april 1919.)
B-2377: O. Idzenga, Hijlaard. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-3880: J. Douwenga, Hijlaard. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-4032: J. Nauta, Hijlaard. (Afgegeven tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)
B-4091: H. Weijer, Hijlaard. (Afgegeven tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)

Jellum

- B-1831:** H. Fennema, Jellum. (Afgegeven tussen 1 april 1917 en 1 april 1919.)
B-2738: S. de Vries, Jellum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-3064: L. Dijkstra, Jellum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

Weidum

- B-476:** Pieter Ypes Jorna, Weidum. Afgegeven: 26-05-1910
B-1444: S. Venema, Weidum. (Afgegeven tussen 1 april 1915 en 1 mei 1916.)
B-1829: J. Mantel, Weidum. (Afgegeven tussen 1 april 1917 en 1 april 1919.)

- B-3737:** A. de Vries, Weidum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-4003: J. Mantel, Weidum. (Afgegeven tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)
B-4282: D. Bijlsma, Weidum. (Afgegeven tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)

Mantgum

- B-1050:** K.G. Jensma, Mantgum. (Afgegeven tussen 1 april 1917 en 1 april 1919.
Vervallen tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)
B-1129: K. Bergsma, Mantgum. (Afgegeven tussen 1 april 1914 en 1 april 1915.)
B-2074: A. Sierdsma, Mantgum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-2266: E.W. de Jong, Mantgum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-2761: S. v.d. Hem, Mantgum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-4557: Sjoerd Meinsma, Mantgum. Afgegeven: 26-07-1921
B-4797: Frans Sytsma, Mantgum. Afgegeven: 07-10-1921 (Juli 1924 vervallen)

Oosterwierum

- B-3396:** P. Douma, Oosterwierum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-3396: Tj. Douma, Oosterwierum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-3554: A. Schuurmans, Oosterwierum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-3669: J. Posthumus, Oosterwierum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

Baard

- B-332:** Steven Frederik Hoekstra, Baard. Afgegeven: 07-08-1908

Hennaarderadeel

Lutkewierum

- B-3797:** F. Jaarsma, Lutkewierum. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

Rien

- B-3074:** J. de Faber, Rien. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-4094: A. Olivier, Rien. (Afgegeven tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)
B-4303: Jelmer de Groot, Friens. Afgegeven: 20-05-1921
B-4377: Remmelt Hoekstra, Rien. Afgegeven: 04-06-1921

Itens

- B-531:** Jelte Jelsma, Itens. Afgegeven: 05-10-1910
B-594: Jelle Langeraap, Itens. Afgegeven: 15-06-1911
B-1473: A.T. Heeringa, Itens. (Afgegeven tussen 1 april 1915 en 1 mei 1916.)
B-1617: H. v. Gosliga, Itens. (Afgegeven tussen 1 mei 1916 en 1 april 1917.)
B-1922: E. Strikwerda, Itens. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-3800: P. Keuning, Itens. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

Oosterend

- B-1184:** F. Anema, Oosterend. (Afgegeven tussen 1 april 1914 en 1 april 1915.)
B-1673: P. de Vries, Oosterend. (Afgegeven tussen 1 mei 1916 en 1 april 1917.)
B-1765: S. Elzinga, Oosterend. (Afgegeven tussen 1 mei 1916 en 1 april 1917.)
B-1874: E. v.d. Werf, Oosterend. (Afgegeven tussen 1 april 1917 en 1 april 1919.)
B-2308: R.F. Rienstra, Oosterend. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-2343: H. Zijlstra, Oosterend. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-2416: W. Wiersma, Oosterend. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-2440: S. Elzinga, Oosterend. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-2473: J. Heeg, Oosterend. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-2616: A. de Vries, Oosterend. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-3136: A. Stoffelsma, Oosterend. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)
B-3426: A. Bruinsma, Oosterend. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

B-3931: J. Timmenga, Oosterend. (Afgegeven tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)

B-4423: Pieter v.d. Valk, Oosterend (Hennaarderadeel). Afgegeven: 17-06-1921

B-4776: Herre de Roest, Oosterend. Afgegeven: 30-09-1921

B-4920: Hidde Dijkstra, Oosterend (Hennaarderadeel). Afgegeven: 21-12-1921

Wommels

B-104: Jelle Arends Visser, Wommels. Afgegeven: 02-03-1906

B-147: Wouter Willem Hoekstra, Wommels. Afgegeven: 08-05-1906

B-155: Jan Popkes Douma, Wommels. Afgegeven: 23-05-1906

B-454: Feike van der Meer, Wommels. Afgegeven: 04-08-1911 (Vervallen tussen 1 april 1914 en 1 april 1915)

B-710: Sybren Reitsma, Wommels. Afgegeven: 02-05-1912

B-1174: F. van der Meer, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1914 en 1 april 1915.)

B-1492: P. Bruinsma, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1915 en 1 mei 1916.)

B-1545: T. Bosma, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1915 en 1 mei 1916.)

B-1651: D.A. Kaan, Wommels. (Afgegeven tussen 1 mei 1916 en 1 april 1917.)

B-1868: S. Faber, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1917 en 1 april 1919.)

B-1981: J. Tjallema, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

B-1983: D.R. Statema, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

B-2460: K. v.d. Meer, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

B-2619: L. Feitsma, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

B-2633: P. Heeringa, Wommels (Waagstraat 13). (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

B-2641: J. Tjallema, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

B-2652: J. Tjallema, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

B-2719: J. Miedema, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

B-2733: J.F. Dam, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

B-2817: A. Hoekema, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

B-3027: D. v. Wieren, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

B-3045: R. Dijkstra, Wommels. (Afgegeven tussen 1 april 1919 en 1 november 1920.)

Vervallen tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)

B-3968: A. Dijkstra, Wommels. (Afgegeven tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)

B-4788: Hidde Twerda, Wommels. Afgegeven: 27-10-1921

Kubaard

B-4096: W. Wynia, Kubaard. (Afgegeven tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)

B-4245: P. van Dijk, Kubaard. (Afgegeven tussen 1 november 1920 en 1 februari 1922.)

Boarnen:

1. www.tresoar.nl
2. Peter-Eloy Staal. Automobilisme in Nederland. Zutphen, 2003.
3. Jolt Oostra. Uit de geschiedenis van Jorwerd. Franeker, 1993.
3. Kohieren van de hoofdelijke omslag uit 1919 – 1921. Gemeentearchief Littenseradiel.

Fiskrjochten yn Hinnaarderadiel (II)

Jelle Miedema

Dit is in serfolch op myn stikje yn Klaaikluten 2006 nr. 2: ‘Fiskrjochten yn Hinnaarderadiel (ca. 1550-1850); De doarpsgebieten fan Hidaard, Hinnaard, Iens, Lytsewierrum-Rien, Wjelsryp en Wommels’. Yn dizze bydrage folget in beschriuwing fan âlde fiskrjochten yn it doarpsgebiet fan Wommels, mei as lêste in koarte taljochting op en beskôging fan de akten dy’t oant no ta fân binne.

Wommels (Warntille)

1616

Peter Peters op Walpert ûnder Wommels keapet dêr yn 1616 in buorkerij fan 50 pûnsmiet lân (Lyts Walpert of Heringa sate) mei de:

‘heft van d’onderholdinge van Warntille ende alle barten [...] daerentegens weder d’halve visschenije in d’ zelve tille’ (proklamaasjes Hinnaarderadiel, ynventaris 45, folio 16; ek neamd yn Van der Meer 2004:215).

De Warntille mei rjochts it foarein fan de opfolger fan Lyts Walpert of Heringa sate (foto JM 2006)

1695

Sophia Eijlaard te Ljouwert, widdo fan de skriuwere Swalue, docht yn 1695 in bod op in sate fan 55 pûnsmiet ûnder Wommels. Dy sate, brûkt troch Wigger Allerts, is dan belêste mei:

'het onderhold van de Warntille des genietende de gerechtigheit van de tol ende vischernie' (prokl. Hinn., ynv. 48, fol. 249).

De sate waard ferkocht troch Daniel de Blocq van Scheltinga, âld-grytman fan Skarsterlân, as earste krediteur fan Jr. Oene van Grovestins en Idske van Hottinga. Ik nim oan dat de keap oernommen is troch Trijntje Sijmons, widdo fan Albert Jansen Bruijnsma, yn libben brouwer te Ljouwert, omdat dy yn 1695 mear ûnreplik guod út de boedel Grovestins-Hottinga keapet en yn 1700 de buorkerij férkeapet (folget).

1700

Hobbe Baerd van Sminia keapet yn 1700 fan Trijntje Symens, 'brouwersche' te Ljouwert, in sate by de Warntille ûnder Wommels:

'...sampt het onderhout van de Warntille des genietende de gerechtichheit van de tol, en visschernie' (prokl. Hinn., ynv. 48, fol. 321).

De kost, drank en it wurklean foar reparaasje oan 'de huijsinge, schuijre, ende tille' komme foar rekken fan Sijmen Jans, hierder fan de sate, wylst de materialen foar rekken fan de nije eigener komme.

Foar de Warntille jildt dus dat tsjinoer it ûnderhâld fan dy tille yn 1700 sawol fisk- as tolrocht stie en dat kin op mear plakken sa west ha. Bekend is yntusken dat om 1650 hinne by de Warntille en fierderop by de Keimpetille, tusken Wommels en Easterein, in fêste brêge kaam en dat doe foar beide tagelyk tol betelle wurde moast aan grytman Jr. Oene van Grovestins (Kuipers 1998:15). (1)

Foar ynfoarmaasje oer de wederwarichheden fan dizze pleats yn de 18e ieu, sjoch Fluitman 2004. Dêrby hjir de oanfolling dat dizze pleats, mei foar it grutste part lân noardwestlik fan de Warntille (oan'e oare kant fan de Trekfeart), earder ca. 55 pûnsmiet grut wie.

1751

Op de 15e jannewaris 1751 wurdt op de sekretarije te Wommels foar registraasje in akte presenteарre, dy't giet as folget:

'Idzard van Sminia grietman over Hen-naarderadeel [...] eijgenaar van de zaate Warntille gerechtigd met de vrije vischerijne in de brugge in de Trekvaart onder Wommels. Verzoek dat deeze volgens 't Jachtreglement van zijne Hoogheid, van den 15 Januarius 1750, ter Secretarije van Hennaarderadeel en de Houtvesterije in Vriesland werde geregistreerd (hypoteek-boek Hinn., ynv. 67, fol. 49).

De akte waard registrearre troch sekretaris dr. Albertus Lycklama à Nijeholt yn it bywêzen fan blysitter Jacob Thomas Sippens.

1807

'I. Ae. van Humalda, een vrije visscherijne met fuiken in Warntille leggende over de Bolswarder Vaart' (BRF argyf nr. 1047 [sjoch Nieuwland e.o. 1988]).

Hoe't it mei de fiskerije by de Warntille ôfrûn is, is my fierder net bekend.

Wommels (Trekfeart)

1469

De Hottinga's hiene al fier tebek yn'e tiid te dwaan mei de wetterhûshâlding yn ús kontreien, want yn 1469 bepale de stêden en delen fan Westergo dat de 'Baerderadeel ende Hynnaerdeera heren Hero ende Jarich Epa zonen Hoitingha [Hottinga]' de Tellensersyl en Littensersyl meitsje litte moatte (Sipma 1933/II, no. 68; earder yn *Klaaikluten* Miedema 2000/2:33). (2) De Tellensersyl, healwei de Hidaardersyl en de Littensersyl (sjoch it kaartsje, yn *Klaaikluten* 2006/2), is yn de 16e ieu ferdwûn (3) en foar de Hottinga's fan Wommels bleau de Littensersyl oer.

1507, 1555-1625

Yn 1555 nimt Douwe Jarichs van Hottinga (4) oan om de syl te meitsjen en ivich te ûnderhâlden. Dat 'ivich' moatte we net al te rom nimme, want al yn

De Littenser- of Krommesyl súdlik fan de buorskip Westerlittens ûnder Wommels (foto JM 2006)

1625 is der spul mei de erfgenamen fan Douwe van Hottinga en Luts van Heerma oer it ûnderhâld fan de syl (Rienks en Walther 1954:264). Hjir is lykwols fan belang dat Douwe van Hottinga yn 1555 it ûnderhâld fan de Littensersyl net om'e nocht op him naam. Al earder hat Philippus Breuker skreaun dat dy fiskerij al rom fóar 1555 oan de Hottinga's tawiisd wie en dat dát faaks de reden wie dat oaren neitiids net mear foar it ûnderhâld fan de syl betelje woene (Breuker 2000:10). It giet yn 1555 om in oerienkomst tusken de folmachten fan Baarderdiel en Hinnaarderdiel aan de iene kant en Douwe (van) Hottinga aan de oare oer it meitsjen fan in nije Littensersyl. Yn dy oerienkomst wurdt bepaald dat:

[Hottinga en] 'sijn naecomelingen sal ende sullen bliuen sallf ende onvercoort int recht van de viskenie vande voors. zijll ende andersins dat hij soude mogen praetenderen uijt cracht van seeckere vidimus van zeecke-re brieff roerende die voors. zijll beginnende In nomine Domini van dato Anno Septimo opden VI deiij van Februarij' (gemeente-argyf Frjentsjerteradiel nr 4; mei tank oan Philippus Breuker).

Út dizze tekst wurdt dúdlik dat yn 1555 a. in berop dien wurdt op in oarkonde út (15)07 en b. doe al tsjinoer it ûnderhâld fan de Littensersyl it fiskrjocht stie dêr't it yn dizze bydrage om giet.

1657

Caspar van Assuede, as fâd oer de bern fan silliger syn broer Jr. Borchard van Assuede en Rieme Douwes van Hottinga (sjoch noat 4), ferkeapet foar 20.000 karolus gûne aan Jr. Oene van Grovestins en Idske Douwes van Hottinga (in tantesizzer fan Rieme) Hottinga State en sate:

**'mitsgaders d' swanejachten, vischernien,
heerlijke vrijheden [...] als het tegenwoor-
digh bij gedachte Here Casper cum uxore
wort beseten, dese aldus met alle actien,
servituten, gerechticheden, beswaernissen
ende grondpachten, soo aen d' Littenserzijl
als oock het hoornleger St[r]uijck genaemt'**
(dekketale ferkeapingen HvF 1657, side 172
e.f.).

Yn dizze tekst is sprake fan ‘heerlijke’ frijheden. Dat is opmerklik, want ek net-aadlike persoanen koene jacht- en fiskrjocht ha (sjoch ek Kuiper 1993:69). Opmerklik is fierder dat hoornleger St(r)uijck, mar dêroer ha ik earder al yn *Klaaikluten* skreaun (sjoch Miedema 2006a).

1693-1695

De syl is der yn 1693 sa min oan ta, dat âld-grytman Jr. Oene van Grovestins of dy syn schuldeaskers wat dwaan moatte (Rienks en Walther 1954:264). Yn 1695 ferkeapje dy skuldeaskers de state cum annexis oan Gerhardus Hixenius, âld-majoar te Wytmarsum (5). De state, bewenne troch grytman Jr. Edzert Oenes van Grovestins (folget), is dan belêste mei ‘het onderhout van een tille, mitsgaders Littenser Zijl, die tegenwoordigh

Brehaar of 'Brevaart' mei de poldermole súdwestlik fan de Littenser- of Krommesyl (foto JM 2006)

van nieuw [is] opgemaakt' (prokl. Hinn./ynv. 48, fol. 220/21). Op dy tille kom ik straks werom. De folgjende eigener is Gerardus' soan Balthasar Hixenius (1700-1763), dy't ek yn it leger siet. Yn 1730 is hy kaptein te Maastricht en yn 1750 'overste luitenant' yn Fryslân (sjoch hjrnei ûnder 1750).

1701

Mei de Littensersyl sil tusken 1695 en 1701 wer wat misgongen wêze, want Rienks en Walther (1954:264) skriuwe dat grytman Jr. Edzart van Grovestins yn 1701 as grytman fan Hinnaarderadiel oanskreaun wurdt om de syl binnen acht dagen te reparearjen. Grovestins jr. wie nét de nije eigener fan Hottinga State en sate en waard doe dus oanskreaun as bestjoerder.

1750

Op 26 oktober 1750 wurde 'ter sekretarije' te Wommels ferklearingen ôfjûn oer it 'Recht der Visserijen in [de] Bolswarder Trekvaart'. Tjeerd Aates Kingma, tsjerkfad en boer, âld 63 jier, Heert Hijltjes, mr. 'glasemaaker', âld 58 jier, Broer Intes Kingma, keapman, âld 36 jier en Tjebbe Teekles Tijmersma, ek keapman, âld 48 jier, alle trije berne en wenjend te Wommels, ferklearje dan:

'aan ons bekend te weezen dat het recht der visserije in de Trekvaart van Bolswert na Leeuwarden beginnende bij Breevaart nevens de polder, en strekkende voorbij Wommels tot aan Warn-Tille behoort, en zo verre ons geheugen toelaat, altoos is gepossideerd bij, en door de eijgenaaren van Hottinga Staate onder Wommels, tot welkers laste daar tegen is het onderhoud van Littenser Zijl in den Slag-Dijk onder voorn: dorpe; van welke Staate tans eijgenaar is de Weled: Gestrenge Heer Balthasar Hixenius overste luitenant van een regiment infanterie ten dienste deezer provintie, en op voorn: Hottinga Staate resideerende' (boarne: hypothekboek Hinn., ynv. 67, fol. 48; oertallige haadletters fuortlitten).

De ferklearing is op 30 april 1750 opmakke troch sekretaris dr. Albertus Lijcklama à Nijeholt mei as tsjûge bysitter Jacob Thomas Sippens, boer te Wommels.

1763

Hottinga State wurdt yn 1763 foar ôfbraak ferkocht (6) en it fiskrjocht giet dan oer op de sate. Yn 1763 ferkeapet Titia Cunira Hixenius te Ljouwert, as mei-erfgenamt fan har broer 'den Here Lt Colonel' Balthasar Hixenius, foar 6.178 goud gûne aan de tsjerke fan Easterein, in sate ûnder Wommels grut 82 pûnsmiet:

'...beswaart zijnde deze sate met het onderhoud en maken van de Littenser zijl, daar en tegens het regt van de vrije visserij in den Bolswarder trekvaart van Warntille tot de poldermolen bij Brevaart, belast met 25 fl.' (prokl. Hinn., ynv. 51, fol. 156).

Yn july 1788 freget sekretaris dr. Jacobus van der Kolk it nedergerjocht om maatregels te nimmen tsjin in sekere Albert, meaner by boer Durk Rientsz/Rienks (op Fyns yn de Sudhoeke ûnder Wommels) en by de widdo fan Jouw Anes. Sekretaris Van der Kolk wol ha dat Albert net út de gritenij ôfreizgje mei fôardat hy in boete fan tritich goud gûne betellet fanwegen:

'hem [VdKolk] niet alleen in des selfs visserij te beletten[,] maar ook op een ongehoorde brutale wijse de lijn van zijn zein net aan stukken te sneiden en een zijner bedienden te dreigen om in 't water te smeten' (recesboek Hinn. 1788, ynv. 7, fol. 119).

Seinefiskjen hâlt yn dat in steand net, mei faak in sek of 'kuil' yn it midden, oer de folle breedte troch in feart lutsen wurdt. Is de feart te breed, dan leit men it net mei in boatsje earst yn in heale sirkel út, om it dan nei de kant ta yn te heljen.

Seinefiskjen yn Sweedsk Laplân (foto JM 1972)

Op'e nij is hjir sprake fan in frije fiskerij en dêrmei wurdt bedoeld dat persoanen of ynstânsjes dy't dat oangong der fanâlds rjocht op hiene dan wol oanspraak op makken. Oaren hiene in akte nedich, sa as we lêze kinne yn it deiboek fan Hellema (1978 [1821-1856]:257). Ik neam dat deiboek om twa redenen. It lit sjen dat a. notabelen yn Ljouwerteradiel yn de earste helte fan de 19e ieu mei in fergunning fisken en b. dy notabelen mei in seine 'zegen, sleepnet' fisken (idem 1978:241, 258). Ien en oar liket miskyn apart, mar is dat net. Yn Hinnaarderadiel fiske in notabele al yn de twadde helte fan de 18e ieu mei in seine (sjoch it bygeande blokje).

1797

Op 27 maaie 1797 wurdt troch de tsjerkfâden fan Easterein (sjoch boppe ûnder 1763), te witten Hette Doekes Sjouwstra en Jan Jans, op de sekretary te Wommels in ferklearing ôfjûn foar registraasje 'wegens de visserij in de Littenser Zijl en in de Bolswaarder vaart'. Hja ferklearje aan Jan, Piter en Jacob Hannema te Harns publyk ferkocht te hawwen in pleats mei lân ûnder Wommels, grut 82 pûnsmiet:

'...met het recht der visserije in Littenser Zijl en in de Trekvaart van Leeuwarden na Bolswaart, beginnende bij de Warntille tot een entie agter Littenser Zijl, waarvoor de eijgenaren van genoemde plaats Hottinga sathe genoemt moeten onderhouden Littenser Zijl in de Slagdijk, onder voornoemde dorpe' (hypotheekboek Hinn., ynv. 69, fol. 107).

De ferklearing wurdt registreard troch sekretaris dr. Jacobus van der Kolk, mei blysitter Wierd P. Hijlarides as tsjûge.

1798-1799

Op 22 novimber 1798 stjoere E. Eisinga en D. Fockema, as fertsjintwurdigers fan it 'Intermediair Administratief Bestuur van het voormalig gewest Friesland', it folgjende fersyk troch oan it 'Vertegenwoordigend Lichaam des Bataafsch Volks' (we sitte yn de Frânske tiid):

'Burgers! Ingezeetenen van dit voormalig gewest hebben aan ons bij Requeste te kennen gegeven, door koop eigenaars te zijn geworden van eene zathe en landen, welke begeregtigd zijn met het recht van visscherij in een gedeelte der vaart van Leeuwarden op Bolsward en in de Littenser Zijl, doch daar voor aan de andere kant bezwaard met het onderhoud der opgedachte zijl in de Slagdijk onder Wommels, verzoekende bij dit hun recht van visscherij gemaintineerd te worden, of, indien dit als strijdig met de algemeene grondregelen, voor de acte van Staatsregeling geplaatst, onbestaanbaar is, eene billijke schadeloos-stelling' [mei it folgjende trochstreept: 'evenredig aan de huuren, die dat recht van visscherij zeedert eenige jaren tot 20 à 25 gulden heeft opgebragt, en ontheffing van het verdere onderhoud der opgedachte zijl'], (BRF nr. 543).

Oer dit fersyk wurdt op 23 febrewaris 1799 troch de boargers Thijs Feenstra en Jan George Semler as leden fan it Intermediair Administratief Bestuur oan datselde bestjoer in rapport útbrocht. Hja ha nei eigen skriuwen de stikken, dy't op de saak betrekking ha, undersocht en harren 'zoo veel mogelijk, op de origine van deze zaak, geïnformeerd'. Yn dat rapport lêze we:

- 'Dat het onderhoud van de Littenserzijl, voor bijna een eeuw geleden, schijnt geweest te zijn tot laste der ingezetenen van den dorpe Wommels, die het zelve voor bepaalde tijden aanbesteden, met een uitsluitend recht van visschen in die zijl, en in de vaart lopende van Bolsward naar Leeuwarden, bepaald van de Warntille tot de eerste Poldermolen, achter de Littenserzijl.
- Dat de eigenaars van Hottinga zathe van tijd tot tijd aannemers zijn geworden, van dat onderhoud, op de genoemde voorwaarden; dat dezelve, def[n]kelijk zedert 70 of 80 jaaren, het zij door stilzwijgen of bij uitdrukkelijk accoort, in het vrije genot van genoemde visscherij en met het onderhoud van de Littenserzijl bestendig zijn beswaard gebleven.
- Dat alzoo de elkander opvolgende eigenaars van Hottinga zathe, dat onderhoud hebben gedaan, en zich in het voorn: uitsluitend recht [hebben] gemaintineerd; en ten dien einde hetzelve ter sekretarij van Hennaarderadeel en van het nu vernietigd jachtrecht, doen registreren; doch de tegenwoordige bezitters alleen op eerstgenoemde plaats.
- Dat echter geen accoort, wegens dit onderhoud en visscherij vorhanden is, en zoo het er mogte zijn geweest, dat het dan bij de diverse overdragten van eigendom, te zoek moet zijn geraakt.'

Konform it boppestaende stelle Feenstra en Semler fêst dat de eigeners fan Hottinga sate net altiten mei it ûnderhâld fan de Littensersyl beswierd west ha, mei (as konsekwinsje) in 'daar tegen bestaand voorrecht hun oorspronkelijk even min competeerende'. Hja binne fan miening dat ás de eigeners fan Hottinga sate dat fiskrjocht net hâlde kinne, dy eigeners dan ek net langer belêste wurde kinne mei it ûnderhâld fan de Littensersyl, wylst, as de fiskerij frij jûn wurdt, it ûnderhâld fan de syl dan ek 'ten laste van die geenen behoord te komen, welke daar toe origineel zijn verplicht, en die de genoemde visscherij hebben afgestaan, om zich van hunnen last te ontdoen' – omdat, sa lêze we fierder:

'het voordeel uit deeze visscherij spruiten-de, op verre na niet op kán wegen tegen dat geen welk het onderhoud van Littenserzijl moet kosten'.

De auteurs slute dan ek net ú dat foarhinne foar Hottinga s(t)ate méar foardielen oan it ûnderhâld fan de syl fêst sieten, omdat it harren net oannimlik liket dat immen in lêst op him nimt 'misschien tienmaal het daar aan gehegte voordeel overtreffende'.

It úteinlike advys fan de rapporteurs is dat de eigeners fan Hottinga sate óf yn harren fiskrjocht handhaafd ('gemaintineerd') wurde moatte, óf (by ferlies fan dat rjocht) in fergoeding krie moatte. Hja noteare dêrby dat 'de huur dier visscherij thans f 20 =:= 's jaars bedraagt' en dat 'zoo deeze zaak niet lange begroeid ware, die geene welke ten onregte over dit uitsluitend recht van visschen hebben gedisponeerd, verplicht zijn zouden een billijke schadevergoeding te geeven'.

1807

Wat de status fan it fiskrjocht fan Hottinga State en sate yn de Franske tiid ek wie, foar de neiste takomst kaam der gjin feroaring yn; altest net op papier, sa as we hjiirunder sjen sille.

'J.[,] P. en Sjoerd Hannema, een vrije vis-scherije in de Bolswarder Vaart, van Warn-tille tot aan de noordkant van de poldermo-len, waarin gelegen is Littenser Zijl, welkers bevisching met fuiken hierbij behoordt'
(boarne: sjoch boppe ûnder 1807).

1820-1835

Yn 1820 ferkeapje Ulbe Johannes Hannema en syn vrou Tietje Dirks Dijkstra, boer en boerin op Hottinga s(t)ate te Wommels, dy sate foar 10.000 gûne oan de broers Johannes en Klaas Ulbes Noordenbos, de earste 'chirurgijn en vroed meester' te Wommels en de twadde boer te Kûbaard. De sate wurdt dan ferkocht:

'met onderhoud van Littenser zijl, voorts gegeregtigd met het regt van private vis-scherij in de Bolswarder Vaart van Wantille tot de Polder, met het regt van een zet te mogen slaan over de Cubaarder Vaart, die er te voren is geweest, doch ook in dat geval, door den eigenaar dezer zathe, moet worden onderhouden' (argyf Herfoarme gemeente Wommels-Hidaard).

Op'e nij wordt hjir in tip fan in wale omheechelle. Mei dat ‘zet’ kin hast net oars as de hjoeddeiske tille healwei de dyk tusken Wommels en Westerlittens bedoeld wêze, want allinnich de ‘Kûbaarder Feart’ ûnder dý tille troch (noardlik fan Wommels leit ek in ‘Kûbaarder Feart’) rint lâns Hotttingalân.

Fyftsjin jier letter, yn 1835, ferkeapet Klaas Ulbes Noordenbos, boer te Kûbaard, syn helte fan Hottinga sate, mei dan noch deselde rjochten en plichten, foar 5.000 Nederlânske gûne oan syn broer Johannes, dy dan noch as chirurgijn en vroedmeester yn Wommels wennet (bron: argyf Herfoarme gemeente Wommels-Hidaard).

1845

Hottinga sate hie de Littensersyl noch ta lêst oant koart fóar 1845. Dat jier waard de syl fernijd en it ûnderhâld kaam doe aan de provinsje (Rienks en Walther 1954:264). Oer fiskrjochten ferbûn oan dat ûnderhâld wurdt dan net mear rept. Ik nim oan dat dy rjochten úteinlik by de gemeente telâne kommen binne, want fan dy ynstânsje pachte fisker Fritsma fan Rien yn de foarige ieu syn fiskwetters yn Hinnaarderadiel.

Dan no noch wat oer de akten sels, beheind ta in pear opmerklike pasaazjes. Opfallend is dat ferskate eigeners of brûkers harren fiskrjochten

It tilsje tusken Hottinga en Westerlittens, westlik fan Wommels (foto JM 2006)

om 1750 en 1800 hinne fêstlizze litte. Dêrby is yn 1750 sprake fan in nij jachtrjocht en yn 1798 fan in ferneatige jachtrjocht. Beide freegeje om mear kontekst-ynformaasje, wêrfoar ik hjir folsteane mei ferwizing nei de bygeande gegevens (sjoch it blokje).

Yn myn foarige bydrage ha ik skreaun dat fiskrjochten yn guon úthoeken fan de wrâld in oergong fan kommunaal nei privaatrjocht sjen litte en dat we dêrfan ek spoaren yn Fryslân sjogge. Dêrmeist ha ik skreaun dat wêr’t dy spoaren twiveleftich binne, fiskrjochten in eigen dwerstrochsnee jouwe fan lokale mienskippen en dat dat ek winst wie. By neier ynsjen fan argyfmateriaal op Tresoar hâld ik it no earst mar op it lêste. Der is netolle bekend c.q. skreaun oer âlde fiskrjochten yn Fryslân en allinnich al dy yn Hinnaarderadiel litte sjen dat de ûntjouwing fan dy rjochten net ‘eenduidig’ is. Rom sjoen liket der oer de perioade 1550-1850 wol sprake fan in privatisearring fan it fiskrjocht, mar fóar 1550 binne it net allinnich doarpsfolmachten dy’t oer fiskrjochten geane en neí 1850 komme it wetterskip en de gemeente opsetten. Dy doarpsfolmachten binne oars wol ynteressant, want mooglik de lêste fertsjintwurdigers fan it fiskrjocht as mienskipsrjocht. Dêr stiet tsjinoer dat fóar 1550 fiskrjochten ek ûnder kleasters foelen. En ek de lânadel sloech doe al generaasjeslang foar master op.

Ynteressant yn ferbân mei it lêste is de rol fan de Hottinga’s en Mollema’s yn Hinnaarderadiel en de Liauckema’s yn Barradiel. Hat yn 1469 in Hottinga, faaks as grytman, te meitsjen mei it ûnderhâld fan de Littensersyl, yn 1555 nimt Douwe Hottinga, as bewenner fan Hottinga State, it op him om dy syl ‘foar ivich’ te ûnderhâlden yn ruil foar, sa blykt earder (1507) en letter (1657), fiskrjocht yn de Trekfeart foar safier dy troch it doarpsgebiet fan Wommels rint. Dat ‘ivich’ duorre yn elts gefal trije ieuwen en de stap fan gebruksrjocht nei eigendomsrjocht wurdt dan hast as fansels lytser en lytser.

Dêr komt by dat it fiskrjocht net foldwaande wie om de Littensersyl te ûnderhâlden. Dat is te sizzen, yn 1799 binne twa rapporteurs fan betinken dat hûndert jier earder mooglik mear rjochten oan it ûnderhâld fan de Littensersyl ferbûn wiene. In bewiis dêrfoar is net fûn, mar in útstapke nei Bar-

radiel lit sjen dat dêr yn 1642 Jarich Liauckema it ûnderhâld fan de Getswerdersyl wol foar rekken fan it ‘huys toe Liaukama’ komme litte wol, mits hy dan ek wer (sic.) it rjocht fan fiskerij en... swannejacht yn de Rije dêr krijt. Wie dan oan it ûnderhâld fan de Getswerdersyl sawol fiskrjocht as swannerjocht ferbûn? As dat sa is, dan soe dat earder foar de Rienstersyl ek sa west ha kinne. Ommers, dêr ferkeapet yn 1594 Watze Mollema mei oaren in tredde part fan in fiskerije en swannejacht en oan dy ferkeap is dan it (kwotele) ûnderhâld fan de Rienster syl ferbûn. Wiene dan op guon plakken en tiden fiskrjocht én swannerjocht ferbûn oan it ûnderhâld fan in syl? Foar de Getswerdersyl en de Rienstersyl kinne we dat

net útslute, mar mear is der op dit stuit net oer te sizzen.

Fiskrjochten bestiene (as mienskipsrjocht, nim ik oan) grif al fier fóar de komst fan de silen en hja bleaune fansels net fuortbestean by de graasje fan allinnich dy silen. It byld dat we no ha is dat it fiskrjocht op guon plakken yn de Greidhoeke fan Fryslân brûkt is om in mienskiplike lêst, heech wetter, te bestriden en dat privatisearring fan dat rjocht op it iene plak folle earder út ein sette as op oare (sjoch by Mollema ûnder Lytsewierum-Rien, respektyflik de Tille ûnder Wjelsryp; beide yn de foarige bydrage). Om koart te gean, it begin, fer-

Hottinga sate westlik fan Wommels (foto JM 2006)

1515 en 1529: Yn de Nederlannen komt it jachtrjocht (wêrûnder it fiskrjocht en it swannerjocht) yn hadden fan Karel V, dy't dy rjochten ferpachtet oan de stêdhâlder en aan lokale hearskippen en notabelen. Adel en einierde boeren dy't fanâlds sokke rjochten al hiene, bliuwer nei 1524 oanspraak op meitsjen. Yn 1529 wurde âlde oanspraken op it swannejacht en it hâlden fan tamme swannen fêstlein yn 'swanneboeken'.

1542-1614: It jachtrjocht yn Fryslân falt yn 1542 ta aan de stêdhâlder en yn 1602 oan leden fan sawol de Steaten as it Höf fan Fryslân en fierders oan grytmannen en einierde boeren.

1748-1763: Stêdhâlder Willem IV foarmet mei oaren foar elts distrikt in 'Jachtgerecht' dat eigen wetjaand foech krijt. Lânadel súnder bestjoersfunksje hâlt him dwaande mei jacht en fiskerij (7).

1789-1795: Yn 1789 komt de lêste feroardening fan it Jachtgerjocht út. Yn 1795 (Frânske tiid) wurdt dy feroardering bûten wurking steld, mar yn 1799 komt der in nije feroardening sawat gelyk oan dy fan 1789.

1804: 'En om alle dispuiten daaromtrent voor te komen, moeten alle de eigenaars hunne particuliere gerechtigheden van Visscherijen in Vaarten, Zijlen, Tille, Zetten en opene Wateren, opnieuw laaten regstreeren' (Publicatie 1804).

1808-1857: Yn 1808 komme der jachtwetten foar it hiele lân, mei wizigingen yn 1814, 1853 en 1857. Yn 1808 wurdt, ûnder kening Lodewijk Napoleon, ú.o. ûnderskie makke tusken 'publieke visscherij' en 'eigen, gehuurde of andere privative visscherij'.

rin en ein fan trije ieuwen fiskrjochten yn Hinnaarderadiel (1550-1880) is noch net sa dûdlik. Mear ynsjoch yn de ûntjouwing fan dy rjochten freget om mear ferlykjend ûndersyk op basis fan in rommer tiidfak en in grutter gebiet fan ûndersyk en faaks ek om mear oandacht foar lokale swanne- en tolrijchten. Mar foar Littenseradiel is de kop derôf en wa wit folget yn *Klaaikluten* nochris in stik oer fiskrjochten en/of fiskerij yn Baarderadiel.

Noaten:

- (1) Grytm an Jr. Oene van Grovestins en syn vrou Idske van Hottinga wiene doetiids eigeners fan de pleats by de Warntille en mei-eigeners en bewenners fan Jongema State (earder State Ghyns/Geins, yn de Sûdhoede ûnder Wommels). It lêste is hjir fan belang, want yn 1695 keapet Trijntje Symons Jongemastate en -sate út de boedel Grovestins-Hottinga en dy state en sate binne dan belêste mei ú.o. de 'Keijmpe Tille' (no net mear yn wêzen).
- (2) Ut de tekst fan de oarkonde (1469) soene je opmeitsje kinne dat Jarich Epes in broer Heere (Epes) hie, dy't as 'Baerderer heer' grytman fan Baarderadiel wie. Sa'n Heere Epes ha ik net fûn yn dêrfoar yn oanmerking kommende stûdzjes, mar dat seit net alles. Yn de list fan grytmannen fan Baarderadiel sit in gat tusken 1453 en 1498 en yn it Stamboek fan de Fryske Adel sitte wol mear hiaten.

Wolle lêzers op dizze stikken
reageare, myn adres is:
Lavendeltuin 2,
2317 NB Leiden;
e-mail: jmiedema@welling-
translations.eu

- (3) Wurdt yn 1538 noch skreaun oer it ûnderhâld fan de ‘Tellenzer Sylroede’, yn 1598 is sprake fan de ‘Tellenzer olde sylroede’ (Wijnia 1983:39). Rienks en Walther (1954:275) stelle dat de Tellensersyl yn de Gelderske tiid (1515-1523) yn ferfal rakke en sels hâld ik it derop dat, sjoen heech needsaaklik ûnderhâld fan de syl yn 1538 (Sipma II, 210) en de ûntjouwing fan de Littensersyl yn 1555, dat de Tellensersyl tusken 1538 en 1555 ferlern gongen is. Fiskrjochten ha ik net neamd fûn yn ferbân mei de Tellensersyl.
- (4) Jarich Epes Hoitingha/Hottinga, stoarn yn 1475, wie yn 1450 grytman fan Hinnaarde-radiel en wenne (neffens it Stamboek) al yn 1447 te Wommels. Tusken 1469 en 1657 binne de eigeners fan Hottinga State ûnder Wommels fan heit op soan: 1. Heere Jarichs Hotnija/Hottinga (libbe noch yn 1502), 2. Jarich Heeres Hottinga, stoarn ca. 1530, 3. Douwe Jarichs van Hottinga, berne foar 1530 en stoarn ca. 1580, 4. Julius Dominicus (yn akten faak Douwe neamd) van Hottinga, berne foar 1580 en stoarn foar 1640. Hy en syn vrouw Haebel van Offenhuijsen litte Hottinga State en sate foar 1640 nei oan harren ienige dochter Rieme, trouw mei Borchard Assuede fan Grins.
- (5) Hy en syn vrou Uijlckjen Stania litte fan 1696 oant yn 1706 yn Wommels bern dope. Letter wennen hja te Ljouwert, wêr’t hy yn 1706 ûntfanger-generaal fan Fryslân is. Simmers sille hja wol tahâlden ha op Hottinga State.
- (6) Hottinga State waard foar ôfbraak ferkocht oan Jan Aelses Distelsma fan Deinum en Pieter Aelses fan Weidum. Dy diene harren wurk yngeand, want ek fan ‘het bosch’ by de state bleau neat oer. Dat lot trof mear âlde states yn Fryslân, mar fan dy fan Wommels (Gheijs/Jongema en Hottinga) is sels gjin tekening oerbleaun. Wol sitte yn’e grûn ûnder de melkstâl besiden de pleats noch âlde fûneminten en gewulften fan twa kelders (ynformaasje Lolke v.d. Velde, boer op Hottingasate).
- (7) Oer de Fryske lânadel skriwt yn 1763 tiidgenoat J.H. Knoop, ‘hovenier’ fan Marijke Meu (de mem fan stêdhâlder Willem IV): ‘Zy maken haar werk hoofdzakelyk op hoge Ampten in de Regeering der Povincie of van de Republyk te bekleeden (...) andere die in geen bedieninge zijn, leven t’huis op hunne goederen (...) makende dezelve veel hun werk van de Jacht, als een nobele exercitie... verder van de Visscherij’ (yn: Kuiper 1993:81).

Taheakke

Belangrike juridy sk-histoaryske ynformaasje oer ú.o. fisk-, swanne- en tolrijchten yn Nederlân (net eksplisyt, mar wol ymplisyt ek yn Fryslân) is te finen yn F.C.J. Ketelaar (1978) Oude zakelijke rechten vroeger, nu en in de toekomst; (Les survivances du ‘système féodal’ dans le droit Néerlandais au XIXe et au XXe siècle), (proefschrift Leiden) en belangrike ynformaasje oer âlde rjochtsferhâldingen yn Fryslân is te finen yn bygelyks N.E. Algra (1966); Ein; Enkele rechtshistorische aspecten van de grondeigendom in Westlauwers Friesland, (proefschrift Grins).

Ferwizingen (yn dit en myn foarige stik):

Boer, M.L. de

1970 *Minskestrijd, minskelibben*. Boalsert: Osinga.

Breuker, Philippus/Flippus

2000 'Silen, dûkers en pompen', yn: Breuker, Flippus en Wâtse Hiddema, 'De Slachte; In wetterkearingssysteem út 1500, beskreaun mei al syn dykhuzen', *Klaaikluten* 2000/2:1-30.

Fluitman, Hessel

2004 'De boerderij Walperterwei 49', *Klaaikluten* 2004/2:14-19.

Kuiper, Yme

1993 *Adel in Friesland 1780-1880*. Groningen: Wolters-Noordhoff/Egbert Forsten.

Kuipers, H.W.

1998 'Het tolhek bij de Warntille', *Klaaikluten* 1988/1:15.

Kuipers, H.W. en J.E. Valkema

1983 *De Boalserter trekdyk*. Easterein: Drukkerij Van der Eems.

Meer, D.J. van der (beweurke troch J. Oostra)

2004 *Boerderijenboek Hennaarderadeel 1511-1698*. Ljouwert: Fryske Akademy.

Miedema, Jelle

1973 Vissen de Lappen achter het net? Een onderzoek naar het visrecht van de Lappen in Zweden. Groningen: Instituut voor Culturele Antropologie (verslag veldstage; 115 pp., ill.).

1986 *Pre-capitalism and cosmology; Description and analysis of the Meybrat fishery and kain timur-complex*. Dordrecht/Riverton-USA: Foris Publications (VKI nr. 120).

2000 'Om de Krommesyl hinne'. *Klaaikluten* 2000/2:32-33.

2002 'Tichtsetfiskerij; Fan Rien oant Ayamaru'. *Klaaikluten* 2002/2:3-5.

2006a 'Klaaikluten 1996-2006; Ynhâldsopjefté en register', *Klaaikluten* 2006/1: Bylage (losse útjefté).

2006b 'Fiskrjochten yn Hinnaarderadiel (ca. 1550-1850); De doarpsgebieten fan Hidaard, Hinnaard, Iens, Lytsewierum-Rien, Wjelsryp en Wommels', *Klaaikluten* 2006/2:7-16.

2006c *Kwartierstaat Miedema-Risselada*. (Ter inzage: Tresoar en NGV Friesland, Leeuwarden; CBG, Den Haag).

Nieuwland, P., A. Pietersma en O. Kuipers
1988 *Inventaris van de archieven van de gewestelijke bestuursinstellingen in Friesland 1795-1813 (1815); Deel I, 1795-1807*. Ljouwert/Leeuwarden: Fryske Akademy [no. 680; Monumenta Frisica nr. 46].

Obreen, H.T.

1980 Hennaarderadeel; Inventaris der archieven.

Publicatie

1804 *Publicatie betrekkelijk het Reglement, op de Jagt en Visscherijen in Friesland. Geärresteerd den 17 Augustus 1803*. Leeuwarden: D. v.d. Sluis, Landsdrukker.

Rienks, K.A. en G.L. Walther

1954 *Binnendiken en slieperdiken yn Fryslân*. Boalsert: Osinga.

Sipma, Pieter

1933 *Oudfriesche oorkonden*, Dl. II. Den Haag: Martinus Nijhoff.

Wijnia, Lieuwe e.o

1983 *De Slachte; Monument van een dijk*. Franeker: Museum 't Coopmanshûs.

Stifting ArgHis

Voorzijde van de boerderij die gebouwd is in 1909 voor Sybren van der Hem (1888-1965). IJdelheid was Van der Hem niet vreemd want het was zijn bedoeling dat de boerderij de grootste moest worden van de gehele Greidhoeke. Sybren van der Hem wordt ook genoemd in het artikel over motorvoertuigen in Hennaarderadeel en Baarderadeel.

De Kamp 3 - Mantgum

